

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

САХАРОВА Катерина Олександрівна

УДК 159.9:316.647.82:364.63

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ
У ТРАНСФОРМАЦІЙНОМУ СОЦІУМІ

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

053 – Психологія

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ – 2026

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля МОН України, кафедра практичної психології та соціальної роботи, м. Київ.

Науковий консультант: доктор психологічних наук, професор
Завацька Наталія Євгенівна,
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля МОН України, кафедра практичної
психології та соціальної роботи, завідувачка.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Пілецька Любомира Сидорівна,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника МОН України, кафедра соціальної психології, завідувачка;

доктор психологічних наук, доцент
Корнієнко Вікторія Володимирівна,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара МОН України, кафедра
загальної та соціальної психології, професор;

доктор психологічних наук, доцент
Крижановський Олексій Миколайович,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
МОН України, кафедра психології, професор.

Захист відбудеться «12» вересня 2026 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.11 Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України за адресою: 01042, м. Київ, вул. Іоанна Павла II, 17, ауд. 401.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті університету <https://snu.edu.ua/index.php/science/spetsializovani-vcheni-rady-iz-zahystu-dysertatsij-d-29-051-11/> та у науково-технічній бібліотеці Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України за адресою: 01042, м. Київ, вул. Іоанна Павла II, 17.

Реферат розісланий «11» серпня 2026 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М. Побокіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформаційних змін сучасного соціуму насильницька поведінка особистості набуває нових, більш витончених форм, а соціально-економічна та політична криза, що характеризується військовими діями, зниженням рівня життя основної частини населення, різким соціально-майновим розшаруванням, сприяє її невпинному зростанню.

Констатовано, що в контексті проблеми насильницької поведінки освітнє, професійне і цифрове середовища описують різні контексти, але відтворюють одну й ту саму внутрішню логіку. Булінг у школі, мобінг на роботі, кібератаки в мережі є не окремими явищами, що випадково схожі між собою, а різним втіленням єдиного механізму: систематичного тиску, що реалізується через групову динаміку і стає стійким саме тому, що середовище його або мовчазно допускає, або активно відтворює. Якщо прояв насильницької поведінки є не приватним інцидентом між конкретними людьми, а симптомом системної дисфункції – то і відповідь, що зосереджується виключно на «агресорі» і «жертві», є структурно неповною: покарання булера без зміни класної динаміки, звільнення керівника-аб'юзера без зміни організаційної культури, блокування акаунту без зміни норм платформи – кожен з цих заходів може бути необхідним, але жоден з них сам по собі не є достатнім. Зазначене обумовлює необхідність аналізу соціально-психологічного вектору масової травматизації у дискурсі проявів насильницької поведінки особистості в умовах трансформаційного соціуму, концептуального соціально-психологічного обґрунтування дослідження насильницької поведінки та визначення її соціально-психологічної специфіки, а також розробки дієвих системних соціально-психологічних засобів запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

Дослідники неодноразово зверталися до зазначеної проблематики. У науковій літературі проаналізовано феномен психологічного насильства та наслідки його впливу (О. Бандурка, Д. Бойко, О. Боковець та ін.), природні та соціальні детермінанти формування насильницької поведінки у філософсько-правовому вимірі (Т. Гарасимів та ін.), а також у соціальному та культурно-історичному векторах (А. Єрмоленко, М. Цуркан та ін.); визначено специфіку насильства як соціальної деструкції (Л. Герасіна та ін.) та психологічні особливості насильницької поведінки в міжособистісних стосунках (О. Франчук, Л. Левицька та ін.); розкрито особливості агресії та її прояви у злочинах насильницької спрямованості (О. Григор'єва, О. Гумін, О. Ігнатов та ін.) і надано соціально-психологічну характеристику особистості злочинця (С. Гарькавець, О. Попович та ін.); виявлено психолого-педагогічні (А. Йосипів, І. Хозраткулова та ін.) та соціально-педагогічні причини

наси́льства (С. Мілінчук та ін.), а також індивідуально-психологічні детермінанти структури агресивності особистості (І. Конарева, С. Пашун та ін.); приділено увагу проблемам попередження насильства в учнівському середовищі (Ю. Андрєєв, В. Стригун та ін.), визначенню видів насильства серед учнівської молоді (О. Шумило та ін.) та питанням її агресивної поведінки (В. Борисова, О. Босак, О. Волянська, О. Дронова, О. Євдокімова, Л. Кльоц, Н. Кордунова, О. Орос, В. Папуша, М. Саппа, В. Хомік та ін.).

Предметом підвищеної увагу дослідників стало сімейне (І. Ботнаренко, Б. Головкін, О. Гриньків, Д. Дікова-Фаворська, О. Зінсу, О. Коломоєць, І. Криницька, Н. Лесяк, Г. Мустафаєв, В. Огоренко, Т. Перцева, Ю. Приколотіна, А. Сіваш, А. Талько, Ю. Удовенко, Г. Циценко, Б. Шерстюк, О. Шинкаренко, Я. Юрків, С. Якімова та ін.) та гендерно зумовлене насильство (Л. Колос, І. Кочергіна, Ю. Павленко та ін.).

В останні роки з'явилися дослідження, присвячені вивченню насильницької поведінки як соціально-психологічного феномену (М. Головацька, О. Лютак, Н. Максимова, К. Мілютіна та ін.) та як субстанційної характеристики соціальних трансформацій (В. Слюсар). Насильницька поведінка в інформаційному просторі привернула увагу О. Блискун, О. Боєчко, Д. Метілки, С. Мукомел, О. Напиральської, І. Петришин, А. Токарської та ін. На дослідженні насильства в міжособистісних стосунках та професійному спілкуванні зосереджені Л. Левицька, В. Оверчук, О. Франчук, О. Щербатюк та ін. Поодинокі дослідження присвячені проблемам політично зумовленого насильства (О. Балацька, Є. Гальона, О. Кобернік, Д. Кобринський, А. Коломієць, С. Кушнікова та ін.).

На підставі контент-аналізу зазначених джерел можна зробити висновок, що соціально-психологічні детермінанти насильницької поведінки особистості в умовах трансформаційного соціуму або способи її мінімізації представлять близько 10% усього вітчизняного дискурсу з означеної проблеми. Проте, змінне соціальне середовище змінює соціально-психологічні детермінанти і форми насильницької поведінки. Однак, масштабних соціально-психологічних досліджень, присвячених вивченню соціально-психологічних засад насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі, в доступній нам літературі не знайдено.

Актуальність вирішення означеної проблематики, її складність, багатогранність та недостатнє розроблення теоретичних й практичних аспектів у спрямованості до сучасних реалій суспільних трансформацій, а також соціальна значущість, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження *«Соціально-психологічні засади насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане у межах комплексних науково-дослідних тем кафедри філософії і педагогіки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» «Людина та суспільство у вимірах соціокультурної трансформації» (номер державної реєстрації 0122U002489), «Соціально-філософські виміри інформаційної цивілізації» (номер державної реєстрації 0125U000406) та кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля «Соціокультурні та психологічні аспекти професіоналізації особистості в сучасному соціумі», «Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу особистості засобами інноваційних психотехнологій в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства». Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 4 від 28 листопада 2026 р.).

Об'єкт дослідження – насильницька поведінка особистості.

Предмет дослідження – соціально-психологічні основи насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

Мета дослідження полягає у теоретико-емпіричному визначенні соціально-психологічних основ насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі; розкритті концептуальних та змістовно-процесуальних засад побудови і реалізації інтегрованої соціально-психологічної системи запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз підходів до проблеми вивчення насильницької поведінки особистості у науковому просторі.

2. Проаналізувати соціально-психологічний вимір масової травматизації у дискурсі проявів насильницької поведінки особистості в умовах трансформаційного соціуму.

3. Надати концептуальне соціально-психологічне обґрунтування дослідження насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

4. Визначити соціально-психологічну специфіку насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

5. Розробити та запровадити інтегровану соціально-психологічну систему запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

6. Розкрити складові ефективної реалізації інтегрованої соціально-психологічної системи запобігання насильницької поведінки особистості в умовах трансформаційного соціуму.

Теоретико-методологічну основу дослідження становили: принципи системно-інтегративного (В. Бочелюк, С. Гарькавець, Є. Гейко, І. Пасічник та ін.), структурно-функціонального (Ж.-К. Абрик, З. Карпенко, О. Кононенко, С. Максименко, Л. Пілецька, І. Попович, К. Фламан та ін.), ресурсного (А. Бек, О. Ігнатюк, Д. Кліфтон, В. Лозова, Л. Онуфрієва, Т. Рогова, М. Селігман, Б. Фредкінсон та ін.), соціально-генетичного (антропологічного) (С. Московічі та ін.), соціально-динамічного (В. Дуаз та ін.), контекстуального (М. Біллінг, Н. Фалько, Р. Харре та ін.) підходів в психології; теорії та моделі соціально-психологічної взаємодії (Н. Завацька, В. Корнієнко, О. Лукашов, У. Михайлишин, Л. Руденко та ін.), соціокультурної самоідентифікації (А. Борисюк, Я. Гошовський, Г. Радчук та ін.), самоактуалізації (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та ін.) та самодетермінації (Е. Десі, Р. Райан, М. Хайдеггер); концептуальні підходи до проблеми насильства та насильницької поведінки особистості (О. Бандурка, В. Барко, А. Грись, Е. Едмондсон, С. Ейнарсен, О. Євдокимова, Г. Лейманн, Н. Максимова, Д. Метілка, Н. Мілорадова, К. Мілютіна, С. Миронець, Т. Перцева, В. Огоренко, К. Седих, Х. Хоел, О. Цільмак та ін.); теорії та моделі психологічної безпеки особистості (О. Бондарчук, Л. Карамушка, О. Крижановський, О. Лазорко, О. Лещинська, Г. Ложкін, О. Москаленко, І. Приходько, О. Савченко, М. Слюсаревський та ін.), наукові погляди на протидію маніпуляціям (Н. Волинець, Н. Гребінь, І. Левицька, М. Присяжнюк, О. Федчук та ін.), положення теорії та практики формування соціальних уявлень особистості (М. Біллінг, Г. Брейквел, Л. Волченко, С. Гарькавець, І. Жадан, Д. Жоделе, Д. Кантер, С. Омелянюк, А. Тешфел та ін.); концептуальні підходи до детермінації соціальної активності особистості (О. Блискун, І. Гуляс, Л. Заграй, Т. Комар, О. Лич, В. Панок, О. Сафін, В. Татенко, Т. Траверсе, О. Фурман, Л. Черновська, Т. Щербан та ін.); наукові погляди на природу та генезу ціннісних орієнтацій особистості (О. Бондаренко, М. Боришевський, Я. Раєвська, О. Цільмак, Ш. Шварц та ін.); методологічні положення і принципи активного соціально-психологічного навчання в умовах трансформаційного соціуму (Ю. Бохонкова, В. Волошина, Н. Гуртовенко, Д. Данко, Ю. Завацький, О. Литвиненко, О. Лосієвська, О. Сорока, Н. Токарева, А. Турубарова, О. Чуйко, Р. Шевченко, Т. Яценко та ін.).

Для досягнення поставленої мети та розв'язання висунутих завдань використано комплекс **методів дослідження:**

– *теоретичні:* теоретичний, порівняльний аналіз та синтез сучасних наукових й емпіричних досліджень з проблеми вивчення соціально-психологічних основ насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі, а також їх узагальнення, класифікація й систематизація;

– *емпіричні*: спостереження, бесіда, напівструктуроване інтерв'ю (за блоками: хронологія подій; ідентифікація конкретних негативних дій; реакції жертви та її спроби опанувати ситуацію; роль третіх осіб (свідків, керівництва); наявні чинники захисту (соціальна підтримка, копінг-ресурси); актуальний психологічний стан); психодіагностичні методики: шкала стійкості Коннора-Девідсона (CD-RISC-25); опитувальник діагностики копінг-стратегій особистості (Р. Лазарус, С. Фолкман) (Ways of Coping Questionnaire, WCQ); опитувальник агресії Басса-Даркі (Buss-Durkee Hostility Inventory, BDHI); методика дослідження психологічного насильства над жінками в родині (І. Кочергіна); шкала академічної стійкості (С. Кассіді) (Academic Resilience Scale, ARS-30); шкала психологічного стресу (Л. Лемур, Р. Тесье, Л. Філліон) (Psychological Stress Measure, PSM-25); шкала ворожості Кука-Маддлей (Hostility Scale, CMHS); методика виявлення схильності до маніпулювання (Р. Крісті, Ф. Гейз) (Machiavellianism Scale, Mach-IV); опитувальник негативних дій для визначення ступеня схильності до булінгу (С. Ейнарсен, Х. Хоел та ін.) (Negative Acts Questionnaire-Revised, NAQ-R); опитувальник мобінгу (інвентаризації психологічного терору) (Г. Лейманн) (Leymann Inventory of Psychological Terror, LIPT); шкала психологічної безпеки (Е. Едмондсон) (Psychological Safety Scale, PSS); шкала оцінки впливу травматичних подій (Д. Вайс, Ч. Мармар) (Impact of Event Scale-Revised, IES-R); шкали депресії (BDI-II) та тривожності (BAI) (А. Бек); спеціалізована шкала самооцінки проявів посттравматичного стресового розладу (М. Лінден) (Post-Traumatic Embitterment Disorder Scale, PTED);

– *методи математичної обробки даних* із їх подальшою якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Статистична обробка даних і графічна презентація результатів дослідження здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 22.0).

Організація і база дослідження. Дослідження проводилося впродовж 2021-2026 років у чотири етапи.

На *пошуковому етапі* дослідження було здійснено аналіз, синтез, порівняння сучасних наукових та емпіричних досліджень з проблеми насильницької поведінки особистості у вітчизняній і зарубіжній науці, а також їх узагальнення, класифікація й систематизація.

На *аналітичному етапі* було визначено концептуальні соціально-психологічні засади насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

На *констатувальному етапі* дослідження було виявлено соціально-психологічну специфіку насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі в онто-, мікро- та соціогенезі. Під час реалізації цього етапу визначено цілі, завдання та методичний апарат емпіричного дослідження й проаналізовано отримані дані.

На *формуальному етапі* дослідження було розроблено і запроваджено інтегровану соціально-психологічну систему запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі та наведено основні складові її ефективної реалізації. Здійснено інтерпретацію результатів проведеного дослідження та їх узагальнення.

Дослідження проводилось на базі загальноосвітніх навчальних закладів, закладів вищої освіти, установ і підприємств різної форми власності різних регіонів України (науково-практичного Центру медико-соціальних та психотехнологій (м. Київ), Українського північно-східного інституту прикладної та клінічної медицини (м. Суми), Центру психічного здоров'я «Повернення» Комунального некомерційного підприємства «Міська клінічна лікарня № 4» Дніпровської міської ради, Центру надання правової та психосоціальної допомоги ВПО (м. Київ), Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії Запорізької обласної ради, а також на базі закладів вищої освіти (Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя), Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв), Одеського національного університету імені І.І. Мечникова).

Вибірку склали 786 респондентів (372 (47,3%) чоловіка та 414 (52,7%) жінок) віком від 15 до 56 років. Серед досліджуваних 245 (31,2%) респондентів були представниками учнівської молоді, 284 (36,1%) респондента були здобувачами закладів вищої освіти; 257 (32,7%) респондентів – працівниками державних і комерційних організацій різних галузей господарства, які різнилися досвідом професійної діяльності, посадовим та сімейним статусом. Вибірка формувалася методом репрезентативного моделювання.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечено методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних позицій, використанням взаємодоповнювальних методів, що відповідають меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу отриманих емпіричних даних, використанням методів математичної статистики.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у тому, що:

– *вперше*: на основі комплементарних наукових підходів (системно-інтегративного, структурно-функціонального, контекстуального) *наведено*

концептуальне соціально-психологічне обґрунтування дослідження проблеми насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі через: її *розкриття* як соціально-психологічного феномену у дискурсі рольових моделей особистості та різноманіття форм такої поведінки (аб'юз, газлайтинг, гостинг, маніпуляція, емоційний шантаж, цілеспрямована ізоляція, stalking, кіберпереслідування, аутинг, віктимблеймінг, вербальна агресія, публічне приниження, пасивна ворожість та ін.); *артикуляцію* викликів трансформаційного соціуму (хронічного стресу і травми як каталізаторів агресії; соціальної напруги та дискримінації; радикалізації суспільства в умовах колективної травми) та їх вплив на прояви насильницької поведінки; *актуалізацію* стратегій попередження та корекції насильницької поведінки особистості в умовах трансформаційного соціуму з обґрунтуванням авторської концепції «триярусного захисного середовища»; *розкрито* соціально-психологічну специфіку насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі через: *вивчення* агресії як предиктора насильницької поведінки та *аналіз* тригерів її прояву і гальмування; *визначення* ролі стресорів сімейного та освітнього середовища у формуванні ризиків насильницької поведінки особистості; *дослідження* проявів насильницької поведінки особистості в організаційному середовищі; *аналіз* особливостей насильницької поведінки у цифровому середовищі в умовах трансформаційного соціуму; *узагальнення* соціально-психологічних чинників насильницької поведінки у трансформаційному соціумі за рівнями впливу (індивідуальним, сімейним, міжособистісним, шкільним/освітнім, культурним/ціннісним, суспільним/соціальним, а також на рівні громади);

– *розкрито* методологічні і змістовно-процесуальні засади інтегрованої соціально-психологічної системи запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі, заснованої на принципах диференційованого прогнозування, динамічної рівноваги, самоорганізації, структурування, ситуативної доцільності, діяльнісного опосередкування, яку становили діагностичний, настановно-інформаційний, змістовний (корекційно-формувальний) та моніторинговий етапи, з залученням психолого-організаційних технологій, активних соціально-психологічних методів навчання та допомоги, інтерактивних технік, та визначено основні складові її ефективної реалізації;

– *поглиблено та уточнено*: уявлення про сучасні підходи до вивчення феномену насильницької поведінки, його змістовні й структурні особливості; про соціально-психологічну сутність та системність процесу протидії насильницькій поведінці особистості у трансформаційному соціумі;

– *отримало подальший розвиток*: методичне та процедурне забезпечення вивчення феномену насильницької поведінки; погляди на вікові та гендерні особливості насильницької поведінки особистості; підходи до соціально-

психологічних засобів і технологій оптимізації процесу попередження та подолання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання методичного інструментарію при проведенні системних досліджень насильницької поведінки особистості в онто-, мікро- та соціогенезі; розробці принципів побудови і змісту інтегрованої соціально-психологічної системи запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі, через використання й інтеграцію інноваційних соціально-психологічних та інформаційно-комунікаційних психотехнологій; з'ясуванні складових ефективної реалізації запропонованої системи на рівнях соціального середовища, організації, цифрового простору, правовідносин.

Отримані наукові дані та розроблені на їх основі рекомендації можуть бути використані психологами, педагогами, соціальними працівниками, фахівцями інших галузей, які займаються проблемами насильницької поведінки особистості в умовах трансформаційного соціуму. Матеріали дослідження можуть застосовуватися при підготовці освітньо-професійних та освітньо-наукових програм в освітніх компонентах з проблем насильницької поведінки, її психопрофілактики та корекції, психологічної безпеки особистості та протидії маніпуляціям. Розроблена інтегрована соціально-психологічна система може бути рекомендована для впровадження у закладах освіти, консультаційних сімейних центрах, центрах соціально-психологічної адаптації, центрах психосоціальної допомоги з метою підвищення ефективності процесу соціально-психологічного забезпечення протидії насильницькій поведінці особистості у трансформаційному соціумі.

Результати дослідження **впроваджено** у консультативну та методичну роботу науково-практичного Центру медико-соціальних та психотехнологій (м. Київ) (довідка № 423/18.02 від 12.06.2025 р.), у консультаційну роботу Центру надання правової та психо-соціальної допомоги ВПО (м. Київ) (довідка № 18-11-25Ф від 18.11.2025 р.), у консультаційну, інформаційно-методичну і навчально-реабілітаційну роботу Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (довідка № 01-22/02 від 05.01.2025 р.), у консультаційну роботу Українського північно-східного інституту прикладної та клінічної медицини (м. Суми) (довідка від 29.05.2026 р.), у профілактичну, консультативну та корекційну роботу Центру психічного здоров'я «Повернення» Комунального некомерційного підприємства «Міська клінічна лікарня № 4» Дніпровської міської ради (довідка № 26 від 12.01.2026 р.), у навчально-методичний процес та наукову роботу Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (довідка № 1325/25-7 від 22.01.2026 р.), у навчально-виховну роботу Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (акт

про впровадження від 19.09.2025 р.), у навчальну та виховну роботу Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 2026-01-26/06-13/76 від 14.01.2026 р.), у наукову та методичну роботу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Київ) (довідка № 420/15.04 від 11.06.2025 р.), у наукову, навчально-методичну та виховну роботу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя) (довідка № 01-15/2523 від 31.12.2025 р.), у навчально-методичну та виховну роботу Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв) (довідка № 01.1-07/03/38 від 15.01.2026 р.), у навчально-виховну роботу факультету психології та соціальної роботи Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (довідка № 368 від 19.01.2026 р.), та застосовано у структурі освітніх компонентів «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Правові основи соціальної роботи», «Основи консультування», «Основи суїцидології» та ін.

Особистий внесок авторки. Розроблені наукові положення та отримані емпіричні дані є самостійним внеском авторки в розробку проблеми визначення соціально-психологічних засад насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі. В опублікованих зі співавторами працях доробок авторки становить 50%. Розробки та ідеї, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Положення та висновки дисертації на здобуття ступеня доктора філософії на тему «Публічне управління інтелектуальним потенціалом регіону як основа сталого розвитку» у докторській дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи було представлено на науково-практичних конференціях, форумах, круглих столах, вебінарах, семінарах-тренінгах, стажуваннях різного рівня, зокрема на міжнародних: науково-практичній конференції «Актуальні проблеми практичної психології» (Дніпро, 2021 р.), X International Scientific and Practical Conference «Scientific research in XXI century» (Ottawa, Canada, 2021), VII науково-практичній конференції «Актуальні питання здоров'язбереження у координатах сучасних парадигм» (м. Северодонецьк, 2021 р.), стажуваннях: керівників закладів освіти і науки, педагогічних та науково-педагогічних працівників «Разом із визначними лідерами сучасності: цінності, досвід, знання, компетентності і технології для формування успішної особистості та трансформації оточуючого світу» (Dubai, New York, Rome, Jerusalem, Beijing, 2021), «Scientific perspectives and innovations in education: experience of the Czech Republic» (Prague, 2021), «Psychological resilience and effective communication in education in crisis situations» (Winnipeg, Canada; Krakow, Poland, 2026); вебінарі «Academic Integrity in the Training for Masters and Doctors of Philosophy (Phd) in the

Countries of the European Union and Ukrain» (Educators and Scholars International Foundation, 2022), XIII науковій конференції «Наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку» (Прага, Чехія, 2022 р.), науково-практичній конференції «Актуальні питання науки, освіти та технологій в умовах сучасних викликів» (Кременчук, 2023 р.), семінарах-тренінгах у межах Програми «Справедливість для всіх» Агенції США з міжнародного розвитку (USAID): «Формування резильєнтності (життєстійкості), як особистий ресурс в умовах війни» (Київ, 2023 р.), «Удосконалення комунікативних здібностей: технології розвитку soft skills» (Київ, 2023 р.), «Синергія інтелекту та тіла: науково-педагогічна компетентність» (Київ, 2024 р.), «Психологія професійного мислення: готовність до змін» (Київ, 2024 р.), «Соціально-правовий аналіз булінгу та мобінгу, як найпоширеніших явищ дискримінації в суспільстві» (Київ, 2024 р.) та програмах ГО «La Strada Ukraine» з захисту прав людини та створення безпечного суспільства (2025 р.); II форумі молодих учених «Сучасні дослідження в глобалізаційному світі» (Дніпро, 2024 р.), II науково-практичній конференції «Безпечна, комфортна та спроможна територіальна громада» (Дніпро, 2024 р.), IX науково-практичній конференції «Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри» (Ополе (Польща), Київ, 2025 р.), IX науково-практичній конференції «Актуальні питання здоров'язбереження у координатах сучасних парадигм» (Ополе (Польща), 2025 р.), II науково-практичній конференції імені Володимира Репкіна «Психолого-педагогічні основи розвивального навчання: теорія, практика, перспективи» (Полтава, Лубни, 2026 р.); *всукраїнських*: круглому столі «Актуальні проблеми напрямків психологічної роботи в закладах вищої освіти» (Дніпро, 2021 р.), науково-практичному семінарі «Актуальні питання матеріальних та процесуальних приватних правовідносин» (Дніпро, 2021 р.), тренінговій програмі «Арт-терапевтичні засоби відновлення під час війни» (Дніпро, 2022 р.), IV форумі «Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах» (Дніпро, 2023 р.), науково-практичному семінарі «Психологічна організація внутрішнього світу людини: теорія та практика» (Дніпро, 2023 р.), науково-практичній конференції «Національна ідентичність на новому етапі розвитку українського суспільства» (Дніпро, 2023 р.), VIII науково-практичній конференції «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 2024 р.); програмах підвищення кваліфікації «Сучасні психотехнології в роботі з різними категоріями осіб» (Одеса, 2023 р.), Центру Українсько-європейського співробітництва «Цифровізація освіти та цифрова грамотність» (Одеса, 2024 р.), Центру Досконалості Жана Монне «Європейські Студії соціальних інновацій в освіті» (Київ, 2025 р.), Міжгалузевого інституту післядипломної освіти Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» «Психологія цифрової культури та безпечної взаємодії в освітньому середовищі» (Харків,

2025 р.), Центру українсько-європейського педагогічного співробітництва «Стрес і стресостійкість: наукові основи, механізми та сучасні підходи до регуляції» (Одеса, 2026 р.), Центру громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України «Розлади психіки та поведінки. Основи психіатричної пропедевтики» (Київ, 2026 р.); науково-педагогічному підвищенні кваліфікації «Підвищення рівня soft skills викладачів ЗВО для реалізації сучасних підходів щодо психологічної допомоги в умовах воєнного стану» (Львів, Торунь, 2026 р.), науковому круглому столі «Наукова спадщина Володимира Роменця: сучасний погляд» (Київ, 2026 р.), науково-практичній конференції «Життєстійкість особистості в умовах невизначеності» (Івано-Франківськ, 2026 р.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертаційної роботи представлено в 63 публікаціях авторки, з яких 1 одноосібна монографія, 4 розділи у колективних монографіях, 1 навчальний посібник, 30 статей у наукових фахових виданнях із психології (з них 2 статті – у наукометричній базі Scopus, 4 статті – у наукометричній базі Web of Science Core Collection); 27 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 600 найменувань (з них 308 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації викладено на 434 сторінках, із них 374 сторінки основного тексту. Робота містить 36 таблиць на 34 сторінках, 9 рисунків на 5 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, розкривається його об'єкт, предмет, мета і завдання наукового пошуку, теоретико-методологічні засади та методичний апарат. Висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації за темою дисертації, її структуру та обсяг.

У першому розділі «Теоретико-методологічні підходи до вивчення проблеми насильницької поведінки особистості» наведено інтерпретаційний потенціал концепту «насильницька поведінка особистості»; здійснено систематизацію наукових підходів до проблеми насильницької поведінки особистості як предмету міждисциплінарного дослідження; проведено соціально-психологічний аналіз сутності, типології та форм насильницької поведінки особистості.

Констатовано, що інтерпретаційний потенціал концепту насильницької поведінки особистості визначається фокусом дослідницької парадигми і є

міждисциплінарним, що дозволяє розглядати його як комплексне явище. З'ясовано, що досліджуване питання розроблялося в філософії, соціології, психології, педагогіці, юриспруденції та показано, що кожна з цих наук спирається на свої принципи, категорії, традиції і використовує власні методи дослідження, що проводяться з цієї проблеми. Ці дослідження доповнюють і взаємно збагачують одне одного. Так, психологічний підхід пояснює насильницьку поведінку та насильницькі дії через індивідуально-особистісні особливості: фрустрацію, внутрішні конфлікти, психічні травми, акцентуації характеру тощо; соціологічний підхід акцентує увагу на соціальних чинниках: кризових явищах у суспільстві, маргіналізації, нерівності, деструктивних субкультурах; педагогічний підхід розглядає насильницьку поведінку в контексті виховання та соціалізації, особливо серед дітей та підлітків, як результат дефіциту позитивних моделей поведінки; кримінологічний підхід визначає насильницьку поведінку як злочинну діяльність, що регулюється правом і підлягає юридичній відповідальності.

Наголошено, що предметно-ціннісні, феноменологічні, діяльнісні, філософсько-антропологічні, етносоціологічні пояснювальні парадигми неминує стикаються з колом питань щодо насильницької поведінки, а аналіз наукової літератури дає підстави для формування широкого спектра понять, пов'язаних з цим конструктом: агресія, примус, тортури, тероризм, анексія, репресії, експлуатація тощо. Підкреслено, що така лексична розгалуженість вказує на глибоку інтеграцію феномену насильницької поведінки в культуру, суспільну свідомість і міжособистісні взаємодії.

Показано, що при аналізі визначень насильницької поведінки слід зазначити основні компоненти, які повторюються в дослідженнях різних авторів, а саме: тип поведінки, наміри та наслідки такої поведінки (К. Кмієсік-Baran, J. Pariež та ін.) Такими спільними елементами є: застосування сили для заподіяння тілесних ушкоджень, вбивства, пошкодження майна, застосування фізичної сили всупереч закону, застосування насильства або погроза насильством для досягнення незаконної мети, акт фізичного винищення, непотрібне руйнування, що суперечить загальноприйнятим нормам та етичним кодексам. Це також акт примусу, що виходить за межі допустимості в суспільних відносинах. Утім, важливо чітко відмежовувати первинні форми насильства від його похідних, супутніх понять та емоційних станів, як-от: страх, вина, сором, злість, зловтіха, страждання.

Зазначено, що для цілісного розуміння феномену насильницької поведінки використано структурно-функціональний підхід. У його межах ця поведінка розглядається як багатоаспектне явище, що включає такі параметри: мотив, мета, контекст, інструмент, зусилля, результат і ставлення суб'єкта до вчиненого. Так, *мотив* визначає джерело та динаміку насильницької дії і виокремлені реактивна (оборонна, відповідна) й активна (ініціативна, навмисна) насильницька поведінка. Прикладами є агресія на ґрунті жадібності,

страху, ідеологічної ненависті або альтруїстично вмотивована дія, пов'язана із захистом іншого. Говорячи про *мету* мають на увазі насильницьку поведінку захисного і перетворювального характеру, спрямовану на збереження або перетворення (в крайніх випадках – руйнування) певного об'єкта і розрізняють насильство-агресію (зловмисне, з метою заподіяння шкоди, образи, страждання) і оборонне, доброякісне, особливо якщо це заступництво. Окремо виокремлюють феномен ціннісно-мотивованого насильства, характерного для боротьби за владу, ідеї, ресурси. З точки зору *контексту* розрізняють неспровоковану і спровоковану насильницьку поведінку, тобто такі форми насильства, які по-різному вплетені в контекст відносин. Контекстуальний аналіз дозволив диференціювати правомірне насильство (легітимізоване законом чи соціальними нормами), кримінальне, побутове, а також спровоковане й неспровоковане. Показано, що важливими є соціальні ролі учасників конфлікту, моральна легітимація дій, наявність чи відсутність сторонніх свідків. Стосовно *інструменту*, засобами насильницької поведінки може бути практично будь-який матеріальний і духовний вплив, примусовий, пригнічуючий, спрямований на підкорення волі, стану та дій суб'єкта. Інструментальна площина насильства охоплює фізичні, психологічні та інформаційні засоби впливу. Загалом фізичне насильство базується на прямому тілесному впливі, психічне – на емоційному тиску, інформаційне – на дезорієнтації, маніпуляції та блокаді. Ступінь *зусиль* свідчить про намір, силу впливу та моральну відповідальність суб'єкта: від легких, ситуативних дій до навмисних, повторюваних і цілеспрямованих актів насильницької поведінки – спектр є надзвичайно широким. *Результат*, до якого прагне суб'єкт, може бути позитивним і руйнівним. Результатом є перш за все змінений стан потерпілого (фізичний, психічний, ментальний). Іноді насильницька поведінка призводить до видимого результату (травма, смерть), іноді – до латентного, але не менш значущого (втрата довіри, психологічна травма).

Розкрито форми насильницької поведінки. Показано, що аб'юз – це систематична поведінкова модель, за якою одна особа (або група осіб) здійснює деструктивний контроль над іншою через різноманітні форми примусу, знецінення, залякування або маніпуляції з метою встановлення та збереження домінуючої позиції у стосунках. Газлайтинг – планомірне руйнування впевненості людини у власному сприйнятті дійсності, що з часом підточує саму здатність відрізнити реальне від нав'язаного. Натомість гостинг – раптовий і беззвітний розрив контакту, що залишає людину не просто відкинутою, а позбавленою будь-якого пояснення, на яке можна було б спертися. Розкрито сутність маніпуляції, емоційного шантажу, систематичного ігнорування, цілеспрямованої ізоляції. Проаналізовано сталкінг і кіберпереслідування, як форми, що вийшли далеко за межі приватних стосунків і стали предметом кримінального права в більшості розвинених правових систем. Зазначено, що аутинг і віктимблеймінг – явища, в яких

наси́льницька поведінка набуває соціального виміру і де жертва нерідко опиняється двічі покараною: спочатку кривдником, потім – реакцією середовища. З'ясовано, що вербальна агресія, публічне приниження, пасивна ворожість – форми наси́льницької поведінки, які часто існують у просторі між «формально нічого не сталося» і реальним психологічним збитком. Наголошено, що кожна з зазначених форм наси́льницької поведінки має власну феноменологію, власну внутрішню логіку і власний профіль психологічних наслідків (О. Бандурка, Е. Едмондсон, В. Корнієнко, О. Крижановський, Д. Метілка, С. Миронець, Н. Мілорадова, К. Седих, Х. Хоел, О. Цільмак та ін.).

Підкреслено, що наси́льницька поведінка є багатограним соціально-психологічним явищем, яке потребує глибокого аналізу та коректного трактування. Її форми та типологізація за різними критеріями дозволяє не лише розширити наукове розуміння, а й окреслити стратегії профілактики й інтерпретації. Зазначено, що сучасне українське суспільство, яке переживає численні виклики, має зберігати здатність до емпатії, справедливого судження та активного реагування на прояви наси́льницької поведінки – з метою її поступового викорінення з соціального життя (В. Барко, А. Грись, С. Ейнарсен, О. Євдокимова, Г. Лейманн, Н. Максимова, К. Мілютіна, І. Пасічник, Т. Перцева, Л. Пілецька, В. Огоренко та ін.).

Систематизація наукових поглядів на проблему дослідження дозволила підкреслити складність, суперечливість і недостатню концептуальну розробленість сутнісно-змістової характеристики феномену наси́льницької поведінки особистості; виділити провідні напрямки вивчення проблеми наси́льницької поведінки особистості та системи її попередження і подолання в умовах трансформаційного соціуму, в основі яких лежить специфіка завдань дослідження.

У другому розділі **«Концептуалізація проблеми дослідження наси́льницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі»** наведено концептуальне соціально-психологічне обґрунтування дослідження проблеми наси́льницької поведінки особистості через її *розкриття* як соціально-психологічного феномену у дискурсі рольових моделей особистості та різноманіття форм такої поведінки; *артикуляцію* викликів трансформаційного соціуму та їх вплив на прояви наси́льницької поведінки; *актуалізацію* стратегій попередження та корекції наси́льницької поведінки особистості в умовах трансформаційного соціуму.

Наси́льницьку поведінку розкрито як соціально-психологічний феномен через призму рольових моделей особистості та проаналізовано причини обрання ролі жертви/агресора. Показано, що особистість жертви відіграє активну роль у динаміці наси́льницької взаємодії. При цьому теорії Г. Гентіга та Б. Мендельсона наголошують, що жертва не є виключно пасивним об'єктом злочину. Залежно від її поведінки (пасивність, провокація

тощо) змінюється характер і інтенсивність агресії. Проте, такий підхід потребує обережного тлумачення, щоб не підсилювати віктимізацію.

Виявлено, що у трикутнику С. Карпмана рольова модель «жертва – переслідувач – рятівник» ілюструє як суб'єкти взаємодії змінюють позиції у драматичному сценарії. Особливо небезпечною є інфантилізація «жертви» та домінантна поведінка «переслідувача», які підсилюють агресивні патерни. Зазначено, що за А. Бассом, ворожа агресія має на меті спричинення шкоди, тоді як інструментальна – досягнення інших цілей (зокрема, вигоди чи самоствердження). При цьому саме інструментальна агресія частіше виступає об'єктом регуляції та соціального контролю. Наголошено, що інтенсивність та частота проявів агресії залежить не скільки від природніх особливостей людини, скільки від соціуму, в якому ці агресивні акти відбуваються. Доведено, що складніше контролювати та спрогнозувати саме ворожу агресію, внаслідок її деструктивності, де головний мотив – страждання іншого.

Артикульовано виклики трансформаційного соціуму (хронічного стресу і травми як каталізаторів агресії; соціальної напруги та дискримінації, а також радикалізації суспільства в умовах колективної травми) та їх вплив на прояви насильницької поведінки.

Показано, що індивідуальна травма у трансформаційному соціумі, зокрема в умовах воєнного стану, невідворотно набуває колективного виміру – і цей перехід є якісним. Колективна травма руйнує не лише психологічну рівновагу окремих осіб, а «базову тканину суспільного життя» (К. Еріксон): взаємну довіру, відчуття передбачуваності, переконаність у тому, що оточуючі є потенційними загрозами. Нашарування та накопичення травматичного досвіду в українському суспільстві є принципово важливим для розуміння глибини поточної кризи та її впливу на прояви різних форм насильницької поведінки.

Зазначено, що відправною точкою для аналізу виникнення агресії після впливу стресу слугує фрустраційно-агресивна гіпотеза J. Dollard. Показано, що L. Berkowitz суттєво розширив цю модель, запропонувавши теорію когнітивного неоасоціанізму, а синтезом попередніх підходів стала загальна модель агресії С. Anderson, B. Bushman (General Aggression Model, GAM), що описує агресію як результат взаємодії особистісних і ситуативних чинників через внутрішні стани: когніції, афект і збудження. Ця модель враховує як безпосередні ситуативні тригери (провокація, стрес, дискомфорт), так і диспозиційні фактори (риси особистості, попередній досвід насильницької поведінки, засвоєні агресивні сценарії).

Підкреслено, що серед найбільш руйнівних джерел стресу сучасного трансформаційного соціуму є загроза фізичному існуванню: власному, близьких, держави як такої; пролонгована невизначеність: нездатність прогнозувати, планувати і відчувати будь-який контроль над власним майбутнім; накопичена скорбота: втрату людей, місць, звичного способу

життя, соціальних ролей і форм ідентичності – це травма колективна, культурна і екзистенційна одночасно. Такий вимір є принципово важливим для розуміння того, чому відновлення українського суспільства після війни не може бути виключно індивідуальною психологічною роботою – воно неминуче матиме культурний, символічний і колективний характер.

Таким чином, психологія «своїх і чужих» в умовах колективної травми є ареною двох протилежних потенціалів: радикалізації, ксенофобії і соціального розпаду – з одного боку, і консолідації, посттравматичного зростання і поглибленої солідарності – з іншого. Те, який із цих потенціалів реалізується, залежить від суспільного вибору: чи буде суспільство свідомо інвестувати у психічне здоров'я, діалог і інклюзивні наративи, чи дозволить радикалізації заповнити порожнечу, залишену травмою.

Зазначено, що соціальна напруга і дискримінація, які розгортаються, це системно передбачувані явища, які виникають у будь-якому суспільстві під тиском дефіциту ресурсів, екзистенційної загрози і хронічного стресу. Теорія реалістичного конфлікту, теорія управління страхом смерті і теорія соціальної ідентичності описують ці механізми з різних кутів, але одноголосні в тому, що під тиском межі між «своїми» і «чужими» стають жорсткішими, а вразливі групи є зручними адресатами для різних форм насильницької поведінки, що не має іншого виходу.

Узагальнено, що радикалізація суспільного мислення в умовах колективної травми є не гіпотетичним сценарієм, а процесом із задокументованою психологічною логікою. Когнітивне спрощення, що є функціонально виправданим у бойовому контексті, де швидке розрізнення «свій/ворог» підвищує шанси на виживання, несе реальний ризик перенесення у мирне соціальне середовище, де та сама логіка стає джерелом нової несправедливості. Цілеспрямовані інформаційно-психологічні операції зовнішніх акторів цей ефект посилюють і роблять те саме через реальні суперечності, а не через вигадані. Відрізнити органічну суспільну напругу від штучно підсиленої складно – в цьому й полягає ефективність такого впливу.

Водночас наголошено, що особи і спільноти здатні виходити з важкого досвіду не лише пошкодженими, а й з новим рівнем стійкості, солідарності і здатності до дії. Масштаб волонтерського руху, громадянської самоорганізації і взаємної підтримки – це емпіричний факт, що свідчить про реальний потенціал суспільної резильєнтності. Проте цей потенціал не реалізується сам по собі. Він потребує створення відповідних умов: доступної соціально-психологічної допомоги, що не стигматизується і не є розкішшю для небагатьох; наявність програм реінтеграції ветеранів, що враховують реальну складність повернення до мирного життя; публічного дискурсу, який дає простір для різного досвіду переживання війни.

Отже, психологічні наслідки трансформаційних змін сучасного соціуму – агресія, нетерпимість, соціальна жорстокість, внутрішня радикалізація – є

передбачуваними наслідками цілком зрозумілих механізмів. Вони не є неминучими в тому сенсі, що з ними нічого не можна зробити, але вони є неминучими в тому сенсі, що без свідомої роботи з цими механізмами вони відтворюватимуться. Ця робота є не додатком до відновлення країни після війни. Вона є його невід'ємною частиною – тією, що визначає, яким буде особистість і суспільство, які вийдуть з цього досвіду. У зазначеному векторі важливим вбачається віктимологічна профілактика, формування національної ідентичності особистості на макросоціальному, мікросоціальному та індивідуальному рівнях досвіду, а також забезпечення соціальної та психологічної безпеки, зокрема, безпеки освітнього та організаційного середовища.

Обґрунтовано авторську концепцію «триярусного захисного середовища» (ТЗС), яка пропонує розглядати етико-психологічні стандарти організаційного середовища як регулятивну систему, що функціонує на трьох взаємопов'язаних рівнях: інституційному, соціально-груповому та особистісно-рефлексивному. Це дозволяє інтегрувати в систему захисту від насильницької поведінки правил, колективних норм психологічної безпеки та етичну зрілість керівника, що підкріплюються стійкими соціально-груповими нормами та високим рівнем особистісно-рефлексивної культури керівної ланки в цілому. Наголошено на ролі свідків та феномені «неформального соціального нагляду», як критичного проксимального фактору стримування агресії, де зміна суб'єктивних норм колективу та підвищення відчуття поведінкового контролю здатні ефективно нейтралізувати вертикальне переслідування.

Концептуальне соціально-психологічне обґрунтування проблеми дослідження було покладено в основу проведення емпіричного вивчення соціально-психологічної специфіки насильницької поведінки особистості в умовах трансформаційного соціуму.

У **третьому розділі «Емпіричне вивчення соціально-психологічної специфіки насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі»** проведено дослідження агресії як предиктора насильницької поведінки та проаналізовано тригери її прояву і гальмування; визначено роль стресорів сімейного та освітнього середовища у формуванні ризиків насильницької поведінки особистості; досліджено прояви насильницької поведінки особистості в організаційному середовищі та проаналізовано особливості насильницької поведінки у цифровому середовищі в умовах трансформаційного соціуму; узагальнено соціально-психологічні чинники насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

На *першому етапі* емпіричного дослідження було проведене вивчення агресії як предиктора насильницької поведінки респондентів та проаналізовано тригери її прояву і гальмування. Показано, що агресія є головним внутрішнім чинником і психологічним предиктором насильницької поведінки, що включає

високий рівень імпульсивності, емоційну незрілість та деструктивні установки. Вона переростає в реальну насильницьку поведінку під впливом конкретних тригерів: психологічних рис (низький самоконтроль, хронічний гнів, звичка звинувачувати інших), соціального досвіду (жорстоке поводження у дитинстві, вплив агресивного середовища або групи), фізіологічних станів (порушення роботи мозку, в тому, вплив психоактивних речовин). Серед основних форм прояву переважають вербальні погрози, фізична агресія, прихована агресія (маніпуляції, ігнорування, пасивний опір).

Обґрунтовано, що життєздатний альтернативний підхід до розуміння функції агресії полягає в тому, щоб локалізувати агресивні акти в трьох вимірах: ступінь, в якому мета полягає в заподіянні шкоди жертві, порівняно з вигодою для агресора; рівень присутніх ворожих чи збуджених емоцій; ступінь, з якою агресивний акт було продумано.

Встановлено, що при високому рівні агресії та відсутності допоміжних позитивних конструктів (резильентності, розвинутих рефлексії та емоційного інтелекту, оптимістичності, впевненості в собі) у респондентів не вибудовуються конструктивні копінг-стратегії, і вони обиратимуть втечу, яка може бути оцінена як аутоагресія по відношенню до себе та власних переживань, чи конфронтацію, яка може характеризуватися протистоянням з оточуючими, що доведено в емпіричному дослідженні. Визначено, що чим вище резильєнтність, тим частіше респонденти застосовують планування вирішення проблем – раціональний, конструктивний копінг; натомість, чим вище агресія, тим нижчим є самоконтроль, що підвищує ризики прояву насильницької поведінки.

На *другому етапі* емпіричного дослідження було визначено роль стресорів сімейного та освітнього середовища у формуванні ризиків насильницької поведінки особистості.

Уточнено визначення поняття насильницької поведінки в сім'ї, як дії або бездіяльності одного з членів сім'ї, спрямованої на інших членів сім'ї, вчиненої з використанням наявної або створеної обставинами переваги сили або влади, порушення особистих прав і свобод інших членів сім'ї, загрози їх життю і здоров'ю (фізичному і психічному), заподіяння їм страждань і шкоди.

Класифіковано підходи до проблеми насильницької поведінки в сім'ї за мікрорівнем індивідуальних особливостей жертви та злочинця; мезорівнем сімейного оточення; макрорівнем суспільства, в межах якого спостерігається насильницька поведінка в сім'ї. Виокремлено соціокультурні чинники насильницької поведінки в сім'ї, зокрема: соціальні проблеми, які викликають стрес і провокують насильство; культурне прийняття поведінки, заснованої на насильстві, як адекватного способу вирішення конфліктних ситуацій, включаючи патріархальні цінності сучасних суспільств, що виправдовують сімейне насильство щодо жінок; безкарність або незначне покарання за вчинення сімейного насильства.

Обґрунтовано, що насильницька поведінка в сім'ях досліджуваних є одним із способів організації, утримання та відтворення деструктивного соціального простору, в якому функціонує особистість, через цілісну систему конфліктних відносин, що складаються між членами сім'ї, яка ґрунтується на багаторазовому використанні деструктивних соціальних практик, метою яких є підпорядкування волі та здійснення контролю за думками та діями однієї особи (жертви) іншою особою (агресором).

Наголошено, що не менш важливим інститутом соціалізації, поряд із сімейним середовищем, є освітнє середовище. Проаналізовано вплив академічних стресорів на рівень агресивності та ворожості серед респондентів, зокрема досліджено роль внутрішньої агресії у реалізації освітньої траєкторії. Визначено концепт академічного стресу як психоемоційну реакцію на навчальні навантаження, які перевищують здатність респондентів до адаптації, що супроводжується почуттям тривоги, внутрішньої напруги й охарактеризовано його витoki (інтенсивне навчальне навантаження; міжособистісні конфлікти, несприятливий клімат у навчальному середовищі; відчуття невпевненості, що може призводити до внутрішнього конфлікту, зниження самооцінки та емоційної стабільності, особливо за відсутності підтримки з боку батьків і педагогів). Встановлено, що академічний стрес пов'язаний з почуттям тиску, негативними емоціями, такими як гнів, сум, розпач або страх, що виникають у відповідь на академічні ситуації, та які з різних причин не може достатньою мірою контролювати респондент.

За результатами факторного аналізу виявлено три групи чинників (наполегливість; рефлексія та пошук допомоги; негативний вплив) і виокремлено такі групи респондентів: «стійкі» (25-30%): високі бали за чинниками наполегливості, рефлексії та пошуку допомоги, низькі – за чинником негативного впливу; «нейтральні» (50-60%): комбінація адаптивних та деструктивних реакцій; «група ризику» (10-20%): низька наполегливість, високий академічний стрес.

Показано, що у контексті проблеми дослідження вагомим постає питання недоліків гендерної соціалізації як передумови насильницької поведінки респондентів в закладах освіти.

На *третьому етапі* емпіричного дослідження проведено комплексне вивчення природи, механізмів виникнення та стратегій протидії босингу, як специфічної форми вертикального психологічного насильства в межах сучасних корпоративних відносин. Здійснено аналіз деструктивних аспектів управлінської взаємодії з розмежуванням понять мобінгу та босингу, а також з виокремленням їх ключових кваліфікуючих ознак, зокрема систематичності і тривалості, умисності, дисбалансу сил, використання владної асиметрії як інструменту тиску.

З'ясовано, що академічний мобінг часто здійснюється засобами вербального, емоційного чи психологічного насильства. До найпоширеніших

видів знущань в організаційному середовищі віднесено: підриє професійних якостей та компетентності, збільшення адміністративних обов'язків, збільшення обов'язків викладача, скорочення кількості досліджень та можливостей підвищити кваліфікацію, а також виключення жертви мобінгу із соціальних розмов, обмеження в інформації тощо. Підтверджено такі типи знущань, які зустрічаються в академічному організаційному середовищі: позиційне, контрпозиційне та ненавмисне позиційне знущання, що є поєднанням двох попередніх видів.

Констатовано, що інституційна база є лише фундаментом, оскільки нормативне закріплення мобінгу в законодавстві фіксує порушення переважно постфактум, тоді як етико-психологічні стандарти мають працювати на випередження, нівелюючи використання владної асиметрії як інструменту тиску. При цьому етичне лідерство стає головним медіатором психологічної безпеки особистості, особливо в умовах високої дистанції влади, де поведінка керівника безпосередньо визначає афективну відданість персоналу або провокує мотиваційну деструкцію. Відтак, стандарти ділової взаємодії слід розглядати не як статичний документ, а як динамічну практику, що щоденно відтворюється в організаційному середовищі, а їх ефективність прямо залежить від готовності спільноти ідентифікувати будь-яку токсичність як неприпустиму девіацію.

На *четвертому етапі* емпіричного дослідження було проаналізовано особливості насильницької поведінки у цифровому середовищі в умовах трансформаційного соціуму.

Наголошено, що цифровий вимір насильницької поведінки змінює не природу агресії, а умови її реалізації і ці нові умови суттєво підвищують її руйнівний потенціал. Анонімність знімає соціальні гальма: людина, яка ніколи не дозволила б собі сказати щось у вічі, легко пише це в коментарях. Відсутність візуального зворотного зв'язку від жертви усуває той природний механізм стримування, що активується, коли агресор бачить реакцію на свої дії. Цілодобовість і відсутність фізичних меж позбавляють жертву простору, де вона могла б відновитися: булінг у школі закінчувався принаймні на вихідних, кібербулінг – ні.

Показано, що окремою і тривожною лінією є ідеологізовані онлайн-спільноти, де негатив до конкретних соціальних груп проходить шлях від анонімного висловлювання до колективної норми і, в крайніх випадках, до реальних актів насильства (як-от контркультура інцелів, що є найбільш дослідженим прикладом цієї динаміки, проте не єдиним). Механізм є загальним: ізоляція від коригуючого соціального досвіду, підсилення через групове підтвердження, поступова радикалізація через нормалізацію. Цифрове середовище не породжує цих установок – але воно є середовищем, в якому вони знаходять одне одного і взаємно підсилюються з високою ефективністю.

Зазначено, що «цифрове тавро» (незмивність інформації в мережі) є якісною відмінністю кіберагресії від офлайн-конфліктів і обов'язково має враховуватися в правовій практиці та соціально-психологічній роботі з постраждалими, адже образлива публікація, компрометуючий знімок, скрін приватного листування – все це існує в мережі незалежно від того, чи змінилися обставини, чи пробачили сторони одна одній, чи минули роки, а людина, яка стала жертвою кіберагресії, може ще досить тривалий час стикатися з її наслідками.

На *п'ятому етапі* емпіричного дослідження було проведено диференціацію соціально-психологічних чинників ризику насильницької поведінки та захисту від неї у трансформаційному соціумі за різними рівнями впливу. Так, *чинниками ризику* насильницької поведінки за *індивідуальним рівнем* впливу є високий емоційний стрес, агресивність, імпульсивність; психічні розлади; низька самооцінка; вживання психоактивних речовин; історія насильницької віктимізації; дефіцит уваги, гіперактивність або розлади навчання; низький самоконтроль поведінки; дефіцит соціально-когнітивних здібностей або здібностей до обробки інформації; асоціальні переконання і установки; схильність до насильства та конфліктів у сім'ї; за *сімейним рівнем*: відсутність батьківської уваги, поганий контроль і нагляд за дітьми; конфліктні або асоціальні родинні моделі, недостатні навички розв'язання конфліктів; авторитарні установки на виховання дітей; суворі, недбалі або непослідовні дисциплінарні практики; низька батьківська освіта і дохід; зловживання батьками психоактивними речовинами або злочинність; за *міжособистісним рівнем*: спілкування з однолітками-правопорушниками; причетність до бандформувань; соціальне неприйняття з боку однолітків; за *шкільним/освітнім рівнем*: булінг (як агресор, так і жертва); низька прихильність до школи та шкільна неуспішність; відсутність позитивних стосунків із вчителями; агресивне шкільне середовище: на *рівні громади*: громади з високим рівнем насильства та злочинності; громади з обмеженими економічними можливостями; громади з високим рівнем безробіття; громади з високою концентрацією бідних жителів; громади з нестабільним житлом і в яких мешканці часто переїжджають; громади з невеликою кількістю громадських активностей для молоді; соціально неорганізовані мікрорайони; за *суспільним/соціальним рівнем*: бідність, соціальна нерівність; вплив кримінальних або маргінальних субкультур; пропаганда насильства в ЗМІ та соцмережах; відсутність соціальної підтримки; за *культурним/ціннісним рівнем*: толерантність до насильницької поведінки як способу вирішення конфліктів; гендерні стереотипи (наприклад, агресія як ознака «справжньої мужності»); відсутність культури діалогу.

Захисними чинниками, які можуть зменшити ймовірність зазнати або вчинити насильство на *індивідуальному рівні* впливу є: висока самооцінка; розвинуті навички саморегуляції; позитивне мислення; залучення до суспільно-корисної діяльності (волонтерство та ін.); високий IQ; високий бал за

показником навчальних досягнень; високі освітні прагнення; високорозвинені соціальні навички/компетенції; на *сімейному рівні*: підтримка з боку батьків; позитивні стосунки в родині, уміння обговорювати проблеми з батьками; наявність чітких правил і меж поведінки; залучення батьків до життя дитини; зв'язок із сім'єю; передбачувані очікування батьків щодо успішності дитини; часті спільні заняття з батьками; на *шкільному/освітньому рівні*: позитивний клімат у школі; підтримка з боку вчителів; участь у позакласній діяльності; навчання навичкам вирішення конфліктів; на *рівні громади*: наявність позитивних ролей у громаді; безпечне середовище проживання; на *суспільному/соціальному рівні*: соціальна підтримка; доступ до молодіжних програм; пропаганда запобігання насильницької поведінки в ЗМІ та соцмережах; на *культурному/ціннісному рівні*: поширення ненасильницьких норм поведінки; повага до прав людини; популяризація толерантності та співпраці.

Отримані на констатувальному етапі дослідження дані щодо соціально-психологічної специфіки насильницької поведінки особистості були враховані при побудові і реалізації інтегрованої соціально-психологічної системи її запобігання у трансформаційному соціумі.

У четвертому розділі «Соціально-психологічні основи оптимізації процесу запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі» визначено методологічні та змістовно-процесуальні засади інтегрованої соціально-психологічної системи запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі та наведено основні складові її ефективної реалізації.

На формуальному етапі дослідження взяли участь 106 респондентів, які за результатами констатувального етапу дослідження виявили прояви насильницької поведінки в освітньому середовищі. Вони були розподілені на експериментальну (57 учасників) і контрольну (49 учасників) групи за принципом добровільності. Учасники експериментальної групи взяли участь у системних соціально-психологічних заходах запобігання насильницької поведінки. Респонденти контрольної групи не залучалися до заходів формуального впливу.

Показано, що інтегрована соціально-психологічна система запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі була заснована на принципах диференційованого прогнозування, динамічної рівноваги, самоорганізації, структурування, ситуативної доцільності, діяльнісного опосередкування та містила діагностичний, настановно-інформаційний, змістовний (корекційно-формувальний) та моніторинговий етапи.

Зазначено, що інтегрована соціально-психологічна система запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі передбачала залученням психолого-організаційних технологій, активних

соціально-психологічних методів навчання та допомоги, інтерактивних технік (як-от техніки опанування власної агресії та управління емоціями; розвитку асертивності та навичок ненасильницького спілкування; формування емпатії та толерантності як основи безпечного середовища тощо), які впливають на розвиток адаптивного потенціалу особистості, її просоціальних ціннісних орієнтацій, емоційної компетентності і дозволяють сформувати готовність до самозміни, спрямованої на самопізнання, саморозвиток, саморегуляцію, самоудосконалення у напрямку ненасильницької поведінки.

Констатовано, що серед найбільш ефективних системних заходів впливу щодо подолання та запобігання проявам насильницької поведінки учасників експериментальної групи виявилися техніка заземлення «5-4-3-2-1»; техніка дихання за квадратом (Box Breathing / Square Breathing); метод STOP-паузи; тапінг (техніка емоційної свободи, EFT – Emotional Freedom Technique). Якщо ці техніки швидкої допомоги були спрямовані на нейрофізіологічну стабілізацію «тут і зараз», то когнітивно-поведінкові методи працювали із глибшим рівнем – із переконаннями, схемами мислення та патернами поведінки, що систематично живлять агресивну реактивність (рефреймінг, I-statements, когнітивне дистанціювання, що передбачало зміну відносин із власними думками, техніка «дифузії» агресивних думок, робота з автоматичними негативними думками (АНД) у КПТ). Модель ненасильницького спілкування впроваджувалися завдяки асертивній техніці «Зламаний запис» (Broken Record), техніці «Туман» (Fogging) – як методу роботи з деструктивною критикою та провокаціями, а також технікам «Негативне розпитування» (Negative Inquiry) та «Я-позиція» – при застосуванні тиску та маніпуляції. Формування емпатії та толерантності, як основи безпечного середовища, передбачало задіяння технік активного слухання (Active Listening), «Відображення почуттів», «Розширення категорій, медитації «Люблячої доброти» (Loving-Kindness Meditation, Metta), перспективізму (Perspective-Taking), технік психологічного протистояння стереотипам.

Серед задіяних в межах інтегрованої системи соціально-психологічних тренінгів найбільшу ефективність показали тренінги «Управління гнівом та зниження агресії», «Профілактика булінгу в освітньому середовищі», «Захист від маніпуляцій та розвиток асертивності».

Зазначено, що всі перераховані вище засоби дають найбільший ефект тоді, коли вписані у систему довгострокової роботи учасників над собою: регулярна практика усвідомленості, фізична активність, ведення емоційного щоденника, соціальна підтримка, системна робота з фахівцем (психологом, психотерапевтом), розвиток емоційного інтелекту та навичок ненасильницького спілкування.

Наголошено на важливості розбудови мережі соціальної підтримки, як потужного буферу між стресовим впливом і його психологічними наслідками,

що достовірно знижує схильність до дезадаптивних форм реагування на стрес та проявів насильницької поведінки.

Імплементовано стратегіальний підхід, згідно з яким розвиток дивергентності розглядається через призму формування мисленнєвих стратегій (аналогізування, комбінування, реконструювання) в умовах інформаційної невизначеності. Встановлено, що ключовим психологічним механізмом розвитку просоціальної активності та творчого потенціалу учасників інтегрованої соціально-психологічної системи запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі є створення освітнього середовища структурованої відкритості і тільки за умови поєднання психологічної безпеки, автономної мотивації та навчання специфічним мисленнєвим тактикам стає можливим подолання когнітивної інерції та формування необхідної інтелектуальної лабільності особистості.

Моніторинговий етап показав, що системні заходи формувального впливу сприяли змінам в когнітивних, емоційних та поведінкових проявах ворожості (за шкалою CMHS). Так, в учасників експериментальної групи зафіксовано статистично значуще зниження показників негативізму, цинізму та настороженості, за якими спостерігалася найбільша диференціація між групами на етапі першого діагностичного зрізу, що обумовило зниження рівня міжособистісної неприязні і деструктивних тенденцій у поведінці з проявами її насильницьких форм ($p \leq 0,05$).

Зафіксовано статистично значущі відмінності ($p \leq 0,05$) між результатами першого та другого зрізів, які відображають значущість для учасників орієнтації на співпрацю, чесність, довіру до оточуючих та дотримання моральних норм. Водночас знизилися прагматизм, скептицизм щодо щирості інших, моральний ценізм. Якщо до початку формувального етапу дослідження серед учасників експериментальної групи 53,8% осіб застосовували так звані приховані, «м'які» форми агресії – маніпуляцію, пасивну агресію (що є не менш руйнівними, ніж відкрита ворожість) (за шкалою Mach-IV), то після цього етапу дослідження таких учасників стало 14,2%.

Визначено, що проведення формувальних системних заходів сприяло зниженню неадаптивних когнітивних, емоційних та поведінкових реакцій (за ARS-30) учасників експериментальної групи на академічні труднощі в умовах освітнього середовища ($p \leq 0,05$). Крім того, за даними PSM-25 вирогідно знизився рівень суб'єктивного стресу в соматичних, поведінкових та емоційних проявах цих учасників ($p \leq 0,01$), що вказує на зменшення їх нервово-психічної напруги.

Констатовано, що в учасників експериментальної групи підвищилися (за шкалою CD-RISC-25) показники здатності адаптуватися до змін ($T=117$; $p \leq 0,008$), опановувати стрес ($T=281$; $p \leq 0,001$) та прояви агресії ($T=76,2$; $p \leq 0,014$), зберігати концентрацію та чіткість мислення ($T=94$; $p \leq 0,053$),

справлятися з такими відчуттями, як гнів чи смуток ($T=82,4$; $p \leq 0,012$), що вказує на позитивні зміни у показниках загальної стійкості та зниження стану дисфункції зі зверненням до неадаптивних стратегій або до насильницьких дій.

Встановлено вірогідне зниження показників за конфронтаційним копінгом ($T=371$; $p < 0,001$), дистанціюванням ($T=223$; $p < 0,001$) та уникненням (втечею) ($T=273$; $p < 0,001$), натомість підвищенню за показниками самоконтролю ($T=481$; $p < 0,001$) та пошуку соціальної підтримки ($T=219$; $p < 0,001$), зміни за якими сприяли опануванню власної агресії учасників експериментальної групи, а також розвитку навичок ненасильницького спілкування.

З'ясовано, що в результаті порівняльного аналізу першого та другого діагностичних зрізів відбулася позитивна динаміка у зниженні показників за шкалою NAQ-R «негативні особистісні дії» – використання пліток, образливих жартів та критики – учасниками експериментальної групи в міжособистісній взаємодії ($p \leq 0,05$), що сприяло розвитку їх емпатії та толерантності.

Щодо контрольної групи, то за результатами формувального етапу дослідження такої динаміки не спостерігалось.

Отже, отримані результати формувального етапу дослідження підтвердили ефективність інтегрованої соціально-психологічної системи в процесі запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі, зокрема в умовах освітнього середовища.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання проблеми визначення соціально-психологічних засад насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі. Запропонована концепція дослідження забезпечила можливість системного розкриття соціально-психологічних засад насильницької поведінки особистості та можливостей її запобігання з урахуванням онто-, мікро-, соціогенезу в умовах трансформаційного соціуму. Узагальнення отриманих у дисертаційному дослідженні результатів дозволило зробити такі висновки.

1. Теоретико-методологічний аналіз підходів до проблеми вивчення насильницької поведінки особистості у науковому просторі показав, що її розглядають як умисне застосування фізичної сили або влади, дійсне у вигляді загрози, спрямованої проти себе, проти іншої особи, групи осіб або громади, результатом якої є (або є високий ступінь імовірності цього) психологічна травма, тілесні ушкодження, відхилення в розвитку, різного виду збитки тощо. За результатами міждисциплінарних досліджень констатовано, що прихованим чинником насильницької поведінки є потреба позбавитися психологічної, фізичної та економічної залежності, яку відчуває, переживає (можливо й не

усвідомлює) людина-кривдник (насильник) від іншої людини (чи людей), проти якої й спрямовані насильницькі дії. Звідси мета насильницької поведінки – підкорити своїй волі іншу людину/людей і у такий спосіб позбавитися відчуття залежності, відчутти себе володарем, піднятися над ситуацією. З'ясовано, що серед провідних рис насильника (кривдника) виокремлюють високу агресивність, прагнення самоствердитися, захопленість собою, відсутність співчуття, екстернальність, а суттєвим у психології насильника вважається особистісна та соціальна незрілість, залежність, що є якостями, протилежними тим, котрі притаманні самоактуалізованій особистості, здатній прислуховуватися до себе, бути незалежною і брати на себе відповідальність у ситуаціях вибору.

2. Проаналізовано соціально-психологічний вимір масової травматизації у дискурсі проявів насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі. Показано, що такий вимір включає ефект «соціальної заразливості агресії», коли агресивна поведінка стає нормалізованою у межах соціального середовища. Зазначено, що в умовах збройного конфлікту насильство може набувати масового та інституційно санкціонованого характеру, коли знижуються бар'єри для використання агресії у вирішенні різного роду конфліктів, спостерігаються агресивні моделі поведінки і відбувається їх засвоєння як прийнятних сценаріїв реагування на перепони та загрози. Водночас підкреслено, що цей механізм не є детерміністичним. Дослідження резильєнтності переконують у тому, що навіть за умов жорстокої травматизації значна частина осіб не лише зберігає, а й зміцнює просоціальну орієнтацію, а феномен посттравматичного зростання, описаний через такі виміри, як розвиток особистісної сили, відкриття нових можливостей, поглиблення стосунків, зміна пріоритетів і поглиблення духовності, свідчить про те, що пережите страждання може стати поштовхом до поглиблення емпатії, альтруїзму і соціальної відповідальності. На мезорівні аналогічні процеси проявляються у зміцненні солідарності, розширенні альтруїстичної діяльності, поглибленні відчуття спільної ідентичності і мети. Наразі цей феномен знаходить вираження у масовому волонтерстві, міцній суспільній солідарності та ідентитарній консолідації.

3. Наведено концептуальне соціально-психологічне обґрунтування дослідження проблеми насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі через її розкриття як соціально-психологічного феномену у дискурсі рольових моделей особистості та різноманіття форм такої поведінки (аб'юз, газлайтинг, гостинг, маніпуляція, емоційний шантаж, цілеспрямована ізоляція, сталкінг, кіберпереслідування, аутинг, віктимблеймінг, вербальна агресія, публічне приниження, пасивна ворожість та ін.); артикуляцію викликів трансформаційного соціуму (хронічного стресу і травми як каталізаторів агресії; соціальної напруги та дискримінації; радикалізації суспільства в умовах колективної травми) та їх вплив на прояви

наси́льницької поведінки; актуалізацію стратегій попередження та корекції наси́льницької поведінки особистості в умовах трансформаційного соціуму.

Обґрунтовано авторську концепцію «триярусного захисного середовища», яка пропонує розглядати етико-психологічні стандарти організаційного середовища як регулятивну систему, що функціонує на трьох взаємопов'язаних рівнях: інституційному, соціально-груповому та особистісно-рефлексивному. Це дозволяє інтегрувати в систему захисту від наси́льницької поведінки правил, колективних норм психологічної безпеки та етичну зрілість керівника, які підкріплюються стійкими соціально-груповими нормами та високим рівнем особистісно-рефлексивної культури керівної ланки в цілому. Наголошено на ролі свідків та феномені «неформального соціального нагляду», як критичного проксимального фактору стримування агресії, де зміна суб'єктивних норм колективу та підвищення відчуття поведінкового контролю здатні ефективно нейтралізувати вертикальне переслідування.

4. Визначено соціально-психологічну специфіку наси́льницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі через: вивчення агресії як предиктора наси́льницької поведінки та аналіз тригерів її прояву і гальмування; визначення ролі стресорів сімейного та освітнього середовища у формуванні ризиків наси́льницької поведінки особистості; дослідження проявів наси́льницької поведінки особистості в організаційному середовищі та аналіз особливостей наси́льницької поведінки у цифровому середовищі в умовах трансформаційного соціуму; узагальнення соціально-психологічних чинників наси́льницької поведінки у трансформаційному соціумі за рівнями впливу (індивідуальним, сімейним, міжособистісним, шкільним/освітнім, культурним/ціннісним, суспільним/соціальним, а також на рівні громади).

Підкреслено, що досліджувані, які одночасно переживають екзистенційну загрозу, хронічну невизначеність, накопичену скорботу і атаку на культурну ідентичність, мають психологічні ресурси, що можуть виснажувати з кількох напрямків паралельно і в цьому полягає їх сумарна руйнівна сила, яка може провокувати різні форми наси́льницької поведінки. Саме ця одночасність пояснює, чому навіть респонденти з високою особистісною стійкістю і сильними соціальними зв'язками можуть демонструвати підвищену агресивність, знижену здатність до емпатії, спрощення соціальних оцінок, зростання нетерпимості до «чужого». Це не є моральним занепадом — це є передбачуваною реакцією психіки, що функціонує в умовах, для яких вона еволюційно і психологічно не була розрахована на тривале перебування. Наголошено, що соціально-психологічними чинниками посттравматичного зростання є якості соціальної підтримки і взаємодії, наявність надійних лідерів і ненасильницьких наративів, доступ до соціально-психологічної допомоги і ефективне функціонування соціальних інститутів, що потребує цілеспрямованих зусиль.

5. Розроблено та запроваджено інтегровану соціально-психологічну систему запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі, засновану на принципах диференційованого прогнозування, динамічної рівноваги, самоорганізації, структурування, ситуативної доцільності, діяльнісного опосередкування, яку становили діагностичний, настановно-інформаційний, змістовний (корекційно-формувальний) та моніторинговий блоки, з залученням психолого-організаційних технологій, активних соціально-психологічних методів навчання та допомоги, інтерактивних технік (як-от технік опанування власної агресії та управління емоціями; розвитку асертивності та навичок ненасильницького спілкування; формування емпатії та толерантності як основи безпечного середовища тощо), які впливають на формування і розвиток адаптивного потенціалу особистості, її ціннісних орієнтацій, емоційної компетентності і дозволяють сформуванню готовності до самозміни, спрямованої на самопізнання, саморозвиток, саморегуляцію, самоудосконалення у напрямку ненасильницької поведінки, що є емпірично підтвердженою.

6. Ефективна реалізація інтегрованої соціально-психологічної системи запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі не може бути зведена до набору окремих заходів і вимагає роботи на кількох рівнях одночасно. На рівні соціального середовища – формування культури, де свідки насильства мають і навички, і соціальний дозвіл втручатися. На рівні організації – перехід від авторитарних моделей управління, що відтворюють ієрархічне домінування, до партнерських, де зворотний зв'язок знизу вгору є нормою, а не загрозою. На рівні цифрового простору – висока медіа грамотність, як практична навичка розпізнавання маніпуляцій, анонімної агресії і механізмів радикалізації. На рівні права – чітке і послідовне регулювання, що визнає соціально-психологічну шкоду реальною і такою, яка підлягає дієвому захисту.

Перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вивчення соціально-психологічних засад насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі. Перспективи подальшого дослідження полягають у визначенні динаміки і спрямованості процесу формування ненасильницької поведінки особистості у віковому і гендерному вимірах. Як продовження роботи можна транслювати описаний досвід впровадження інтегрованої соціально-психологічної системи запобігання насильницької поведінки особистості на сімейне, професійне, цифрове середовища. Важливий напрям подальших досліджень вбачаємо у вивченні особливостей формування ненасильницької поведінки у осіб з особливими потребами та у осіб, які перебувають в особливих умовах життєдіяльності. Серед перспективних напрямів подальших досліджень висунутої проблеми вважаємо також розробку обґрунтованої загальнодержавної системи підготовки та перепідготовки психологів, соціальних працівників, педагогів,

викладачів та інших фахівців, які мають працювати в напрямку забезпечення профілактики та подолання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

Список опублікованих наукових праць за темою дисертації:

1. Монографії:

1.1. Khozhylo I., Sakharova K., Lipovska N., Serheiev A. Formation of smart consciousness of the youth of Ukraine in modern conditions / The Future of Smart Cities / Samuel D. Simpson (Editor). New York: Nova Science Publishers, 2023. P. 183-194. ISBN 979-8-89113-092-0 (*Особистий внесок авторки полягає у розкритті особливостей формування просоціальної свідомості молоді в умовах сучасного соціуму*).

<https://novapublishers.com/shop/the-future-of-smart-cities/>

1.2. Сахарова К.О. Вплив інноваційного соціально-психологічного клімату на поведінку співробітників / Простір, час та інноваційно-психологічний клімат у соціогуманітарному дискурсі: колективна монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 94-108. ISBN 978-617-8035-99-0

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/13461>

1.3. Данко Д.В., Сахарова К.О. Підготовка фахівців соціономічного профілю до соціально-психологічної роботи з молоддю в напрямку її здоров'язбереження / Технології здоров'язбереження молоді в умовах невизначеності: монографія / За заг. ред. Н.Є. Завацької, Д.В. Данко. К.: ПВТП «LAT&K», 2025. С. 39-48. ISBN 978-617-7699-98-8 (*Особистий внесок авторки полягає у розкритті необхідності підготовки фахівців соціономічного профілю до соціально-психологічної роботи з профілактики насильницької поведінки серед молоді*).

<http://moodle2.snu.edu.ua/mod/folder/view.php?id=170653>

1.4. Лукашов О.О., Сахарова К.О. Особливості соціальної відповідальності особистості у векторі її соціальної поведінки та професійної діяльності / Соціальна відповідальність особистості в умовах сучасних соціогенних викликів: монографія / За заг. ред. Н.Є. Завацької, О.О. Лукашова. К.: ПВТП «LAT&K», 2025. С. 56-67. ISBN 978-617-7699-93-3 (*Особистий внесок авторки полягає у з'ясуванні специфіки розвитку соціальної відповідальності особистості у векторі психопрофілактики насильницької поведінки*).

<http://moodle2.snu.edu.ua/mod/folder/view.php?id=170653>

1.5. Сахарова К.О. Насильницька поведінка особистості в умовах трансформаційного соціуму: соціально-психологічний вимір: монографія. К.: ПВТП «LAT&K», 2026. 303 с. ISBN 978-617-8553-11-1

2. Навчально-методичні праці:

2.1. Сахарова К.О. Запобігання психологічному насильству та дискримінації: навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро: НТУ «ДІП», 2026. 352 с.

3. *Статті у наукових фахових виданнях:*

3.1. Сахарова К.О. Методологія суїцидальної превенції серед учнівської молоді. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 1. С. 99-105.

<https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.1.15>

<https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/38>

3.2. Сахарова К.О. Перспективи розвитку психологічної служби у закладах освіти. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 2. С. 76-81.

<https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.2.13>

<https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/59/55>

3.3. Сахарова К.О., Липовська Н.А. Реадаптація дітей, що опинилися в складних життєвих обставинах. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 5. С. 54-58. (Особистий внесок авторки полягає у розкритті корекції проявів насильницької поведінки в процесі реадаптації особистості).

<https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.5.8>

<https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/124/111>

3.4. Сахарова К.О., Чередніченко О.М., Липовська Н.А. Форми психологічного насильства в організаційному середовищі. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 6. С. 97-103. (Особистий внесок авторки полягає у з'ясуванні форм психологічного насильства).

<https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.6.15>

<https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/151/135>

3.5. Tsymbal B., Horieva S., Sakharova K., Serohina N. Personality security as a component of social security in the public administration system in Ukraine. *Journal of interdisciplinary research Ad Alta*. 2021. Vol. 12/02-XXXI. P. 223-228. (Web of Science Core Collection). (Особистий внесок авторки полягає у розкритті особливостей забезпечення безпеки особистості як складової процесу запобігання насильницької поведінки).

https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120231/papers/A_39.pdf

3.6. Сахарова К.О. Психологічні детермінанти корупції: теоретичний аналіз. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2022. № 4 (9). С. 436-447.

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-436-447](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-436-447)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/1407/1404>

3.7. Сахарова К.О., Липовська Н.А. Вплив гуманітарної кризи на психічне здоров'я населення. *Дніпровський науковий часопис публічного управління,*

психології, права. 2022. № 2. С. 86-91. (Особистий внесок авторки полягає у визначенні ролі гуманітарної кризи у розвитку насильницької поведінки у трансформаційному соціумі).

<https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.2.14>

<https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/198/174>

3.8. Сахарова К.О. Життєстійкість як складова відновлення психічного здоров'я. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 3. С. 123-128.

<https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.3.21>

<https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/227/199>

3.9. Khozhylo I., Pavlenko L., Lipovska N., Sakharova K. Challenges of the pandemic and war: aspects of health and mental well-being-2030. *Archiv Euromedica*. 2023. Vol. 13. num. 4. P. 1-4. (**Web of Science Core Collection**). (Особистий внесок авторки полягає у розкритті впливу викликів трансформаційного соціуму на прояви насильницької поведінки особистості).

<https://doi.org/10.35630/2023/13/4.802>

<https://www.journal-archiv.euromedica.eu/archiv-euromedica-04-2023/pdf/2-CHALLENGES-OF-THE-PANDEMIC-AND-WAR-ASPECTS-OF-HEALTH-AND-MENTAL-WELL-BEING-2030.html.pdf>

3.10. Сахарова К.О. Психологічний інструментарій запобігання булінгу в учнівському середовищі. *Наукові перспективи*. 2024. № 2 (44). С. 1347-1358.

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2\(44\)-1347-1358](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1347-1358)

<https://www.perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/9547/9600>

3.11. Melnychuk M., Zhylin M., Makarchuk N., Sakharova K., Shven Y. The Influence of Genetic Markers on the Development of Mental Disorders: A Systematic Review of Studies. *Journal of Pioneering Medical Sciences*. 2024. Vol. 13, Issue 3. P. 30-37. (**Web of Science Core Collection**). (Особистий внесок авторки полягає у з'ясуванні впливу генетичних маркерів на розвиток насильницької поведінки особистості).

DOI : [10.61091/jpms202413306](https://doi.org/10.61091/jpms202413306)

<https://jpmsonline.com/article/495/>

3.12. Khozhylo I., Bashtannyk V., Khozhylo M., Sakharova K. Development of Ukraine and EU countries on the basis of green transformation: relevance for society, economy and public administration. *Sylwan*. 2025. Vol. 169. Issue 4. P. 30-43. (**Scopus**). (Особистий внесок авторки полягає у розкритті особливостей розвитку України та країн ЄС на основі принципів екологічності).

<https://doi.org/10.59879/e2kuz>

<https://sylwan.ibles.org/syl/index.php/pdf/stream/e2kuz/1744022076>

3.13. Лунченко Н.В., Сахарова К.О., Стрілюк О.Б. Особливості психологічної підтримки жінок, які постраждали від насильства під час війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 1 (41). С. 1220-1235.

(Особистий внесок авторки полягає у з'ясуванні специфіки надання психологічної підтримки жінкам, які постраждали від насильства).

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-1\(41\)-1220-1235](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-1(41)-1220-1235)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/18756/18783>

3.14. Сахарова К.О., Липовська Н.А. Насильство в сім'ї як результат соціальної деструкції. *Наукові перспективи*. 2025. № 6 (60). С. 1534-1543. (Особистий внесок авторки полягає у розкритті особливостей насильства в сім'ї в умовах трансформаційного соціуму).

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6\(60\)-1534-1543](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-6(60)-1534-1543)

<https://www.perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/25997/25972>

3.15. Сахарова К.О. Агресія та резильєнтність: захисні та деструктивні механізми адаптації. *Наукові перспективи*. 2025. № 5 (59). С. 2138-2150.

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5\(59\)-2138-2150](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-2138-2150)

<https://www.perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/24745/24722>

3.16. Сахарова К.О. Агресивність та насильницька поведінка: концептуальні підходи. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 5 (45). С. 2135-2144.

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5\(45\)-2135-2144](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-2135-2144)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/23680/23650>

3.17. Сахарова К.О. Використання аб'юзивної поведінки як форми психологічного насильства особистостями з травмою покинутого. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 5 (51). С. 2269-2279.

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5\(51\)-2269-2279](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5(51)-2269-2279)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/24155/24128>

3.18. Бородин Є.І., Сахарова К.О. Європейський досвід розвитку публічного управління сферою середньої освіти. *Наукові перспективи*. 2025. № 4 (58). С. 68-80. (Особистий внесок авторки полягає у з'ясуванні особливостей профілактики насильницької поведінки в системі управління сферою середньої освіти).

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-4\(58\)-68-80](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-4(58)-68-80)

<https://www.perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/23130/23101>

3.19. Сахарова К.О. Чинники ризику насильницької поведінки серед молоді. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 6 (46). С. 2086-2095.

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)-2086-2095](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-2086-2095)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/25224/25201>

3.20. Сахарова К.О., Хричов С.О. Роль освітніх стресорів у формуванні внутрішньої агресії серед студентської молоді. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 6 (52). С. 814-825. (Особистий внесок авторки полягає у визначенні взаємозв'язку внутрішньої агресії серед студентської молоді та проявах насильницької поведінки).

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6\(52\)-814-825](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6(52)-814-825)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/25548/25522>

3.21. Сахарова К.О. Гендерна специфіка психопатологічних механізмів при дисоціальному та антисоціальному розладі особистості. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 7 (47). С. 1369-1381.

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7\(47\)-1369-1381](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47)-1369-1381)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/26497/26466>

3.22. Сахарова К.О. Сутність і типологія насильства: психологічний аналіз. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 7 (53). С. 1567-1577.

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7\(53\)-1567-1577](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7(53)-1567-1577)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/26700/26673>

3.23. Сахарова К.О. Насильство як соціально-психологічний феномен: роль особистості у циклі агресії. *Наукові перспективи*. 2025. № 7 (61). С. 1377-1387.

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-7\(61\)-1377-1387](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-7(61)-1377-1387)

<https://www.perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/27102/27073>

3.24. Сахарова К.О., Любашевський І.А. Готовність вчителів до реалізації диференційованого навчання в інклюзивних класах: виклики, бар'єри та інкорпорування зарубіжного досвіду в умовах нової української школи (НУШ). *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 11 (57). С. 1223-1236. (Особистий внесок авторки полягає у розкритті особливостей впровадження зарубіжного досвіду з психопрофілактики насильницької поведінки в умовах нової української школи).

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11\(57\)-1223-1236](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-1223-1236)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/32029/31979>

3.25. Сахарова К.О., Недвига Д.Ю. Мотиваційні стратегії в освіті: світові тенденції та вітчизняні перспективи. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 11 (51). С. 2712-2722. (Особистий внесок авторки полягає у визначенні необхідності задіяння мотиваційних стратегій в освіті для подолання проявів насильницької поведінки).

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11\(51\)-2712-2722](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11(51)-2712-2722)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/31682/31647>

3.26. Zelenin V., Ilchenko R., Medvedieva O., Sakharova K., Volnova L. Development of Resilience of Adolescent Personality after Traumatic Experience: Analysis of Factors Influencing the Formation of Posttraumatic Growth as a Result of Traumatic Events. *Health Leadership and Quality of Life*. 2025. Vol. 4:654. P. 1-15. (Scopus). (Особистий внесок авторки полягає у з'ясуванні специфіки розвитку стійкості особистості після травматичного досвіду в подоланні проявів насильницької поведінки).

<https://doi.org/10.56294/hl2025654>

<https://hl.ageditor.ar/index.php/hl/article/view/654/1436>

3.27. Sakharova K.O. [Development of social-psychological competence of the person in the vector of prevention of violent behavior](#). *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського*

національного університету імені Володимира Даля. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2025. № 3 (68). Т. 2. С. 341-353.

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2025-341-353-2-3-68>

https://tpppjournal.com.ua/n68y2k25_tom_2_a27.html

3.28. Сахарова К.О. Етико-психологічні стандарти ділової взаємодії як інструмент протидії босингу. *Наукові перспективи*. 2026. № 3 (69). С. 2093-2107.

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-3\(69\)-2093-2107](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-3(69)-2093-2107)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/40693/40706>

3.29. Zavatska N., Sakharova K., Zavatskyi V., Yaremchuk N., Kozyra P., Batasheva N., Novatskyi V., Popovych I. Comparison of the Structures of Bullying Participants' Aggressive Behaviors in the School Environment. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2026. Vol. 18 No 1. P. 187-200. (**Web of Science Core Collection**). (Особистий внесок авторки полягає у визначенні взаємозв'язку проявів агресії з насильницькою поведінкою в шкільному середовищі).

<https://doi.org/10.66388/rrem/18.1/12>

<https://journals.inmanifest.com/index.php/rrem/article/view/7593>

3.30. Сахарова К.О., Сергеев А.Ю. Психологічні механізми педагогічного впливу на розвиток дивергентного мислення. *Наукові інновації та передові технології*. 2026. № 4 (56). С. 2722-2735. (Особистий внесок авторки полягає у розкритті необхідності розвитку дивергентного мислення у подоланні проявів насильницької поведінки особистості).

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4\(56\)-2722-2735](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4(56)-2722-2735)

<https://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/40432/40447>

4. Статті у матеріалах науково-практичних конференцій та інших виданнях:

4.1. Сахарова К.О. Досвід роботи психологічних служб в закладах вищої освіти м. Дніпро. *Актуальні проблеми напрямків психологічної роботи в закладах вищої освіти: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнського круглого столу* (м. Дніпро, 16 червня 2021 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 99-104.

<http://info.dgu.edu.ua/jspui/handle/123456789/59>

4.2. Сахарова К.О. Використання методів психологічних досліджень для вивчення феномену психологічного насильства. *Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 28 жовтня 2021 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 51-57.

<http://info.dgu.edu.ua/jspui/handle/123456789/63>

4.3. Липовська Н.А., Сахарова К.О. Конфлікт у внутрішньогрупових відносинах в системі публічного управління. *Scientific research in XXI century: X International Scientific and Practical Conference* (Ottawa, Canada, November 11-

12, 2021). Ottawa, Canada: Methuen Publishing House, 2021. № 85. P. 226-235. (*Особистий внесок авторки полягає у розкритті взаємозв'язку конфлікту у внутрішньогрупових відносинах з насильницькою поведінкою особистості*).

<https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/issue/view/11-12.11.2021/636>

4.4. Сахарова К.О. Судова практика захисту від булінгу як форма захисту суб'єктивних прав і законних інтересів громадян. *Актуальні питання матеріальних та процесуальних приватних правовідносин: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного семінару* (Дніпро, 24 листопада 2021 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 23-27.

<http://info.dgu.edu.ua:80/jspui/handle/123456789/65>

4.5. Сахарова К.О. Віктимологічна профілактика насильства. *Актуальні питання здоров'язбереження у координатах сучасних парадигм: зб. статей за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Северодонецьк, 29-30 грудня 2021 р.). К.: ПВТП «LAT&K», 2021. С. 140-142.

4.6. Сахарова К.О. Теоретичні контури поняття «життєстійкість». *Наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку: зб. наук. статей за матеріалами XIII Міжнародної наукової конференції* (м. Прага, Чехія, 29 грудня 2022 р.). К.: Видавничий дім «Інтернаук», 2022. С. 35-38.

<https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16741416589562.pdf>

4.7. Сахарова К.О. Вплив мобінгу та босінгу на психологічний стан працівника. *Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах: зб. наук. статей за матеріалами IV Всеукраїнського форуму* (м. Дніпро, 24 березня 2023 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2023. С. 85-89.

<http://info.dgu.edu.ua/jspui/handle/123456789/965>

4.8. Сахарова К.О., Майоренко В.В., Штакельберг О.С. Виникнення стресу та емоційного вигорання у молоді у воєнний час. *Актуальні питання науки, освіти та технологій в умовах сучасних викликів: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Кременчук, 09 травня 2023 р.); у 2 ч. Кременчук: ЦФЕНД, 2023. Ч. 1. С. 38-39. (*Особистий внесок авторки полягає у з'ясуванні впливу стресогенних чинників на насильницьку поведінку особистості в умовах трансформаційного соціуму*).

<https://www.economics.in.ua/2023/05/9-1.html>

4.9. Сахарова К.О. Проблема мобінгу у сучасному освітньо-науковому середовищі. *Психологічна організація внутрішнього світу людини: теорія та практика: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного семінару* (м. Дніпро, 4 жовтня 2023 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. університет внутрішніх справ, 2023. С. 79-81.

<https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14727/1/16.pdf>

4.10. Липовська Н.А., Сахарова К.О. Публічна безпека та громадський порядок: концептуальні підхід. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2023. Вип. 34. С. 184-189. (*Особистий внесок авторки полягає у з'ясуванні ролі публічної безпеки в психопрофілактиці насильницької поведінки*).

<https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/34-2023/35.pdf>

4.11. Сахарова К.О. Етапи формування національної ідентичності особистості. *Національна ідентичність на новому етапі розвитку українського суспільства: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 15 листопада 2023 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 108-111.

https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14820/1/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d1%82%d0%b5%d0%b7%2015.11.2023_%d0%bd%d0%b0%d1%86_%d1%96%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b8%d1%87.pdf

4.12. Сахарова К.О. Формування національної ідентичності молоді як чинник покращення національної безпеки. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: зб. наук. статей за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. II. С. 710-712.

<https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/14440>

DOI: 10.31733/15-03-2024/2

4.13. Сахарова К.О. Забезпечення академічної доброчесності у форматі дистанційного навчання. *Сучасні дослідження в глобалізаційному світі: наука для миру і безпеки: зб. наук. статей за матеріалами II Міжнародного форуму молодих учених* (м. Дніпро, 12 червня 2024 р.). Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 75-78.

https://www.er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15681/1/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_%d1%84%d0%be%d1%80%d1%83%d0%bc_2024.pdf

4.14. Сахарова К.О. Забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища громад. *Безпечна, комфортна та спроможна територіальна громада: зб. наук. статей за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 16-18 жовтня 2024 р.). Дніпро: НТУ «Дніпровська політехніка», 2024. С. 267-269.

<https://science.nmu.org.ua/ua/conferences/Forum/Zbirnyk2024.pdf>

4.15. Сахарова К.О., Завацький В.Ю., Журба М.А., Козуб К. Групова норма у дискурсі проблеми безпечної поведінки та нормативного впливу в групі. *Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри: зб. наук. статей за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ополє, м. Київ, 26-27 грудня 2025 р.). К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2025. С. 63-67. (*Особистий внесок*

авторки полягає у визначенні дискурсу нормативного впливу в групі у подоланні насильницької поведінки особистості).

4.16. Сахарова К.О., Хожило І.І., Липовська Н.А. Громадянська ідентичність в структурі європейської ідентичності. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 7 (15). С. 595-603. (Особистий внесок авторки полягає у визначенні особливостей впливу громадянської ідентичності на профілактику насильницької поведінки).

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-7\(15\)-595-603](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-7(15)-595-603)

4.17. Сахарова К.О. Інтеграція послуг із захисту ментального здоров'я у діяльність закладів первинної медичної допомоги: стратегії та досвід. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 7 (17). С. 678-689.

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7\(17\)-678-689](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7(17)-678-689)

4.18. Завацький В.Ю., Сахарова К.О., Кісільов О.А., Кліментьєва В. Підвищення соціальної компетентності молоді при відхиленнях у поведінці. *Актуальні питання здоров'язбереження у координатах сучасних парадигм: зб. статей за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 29-30 грудня 2025 р.). К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2025. С. 18-21. (Особистий внесок авторки полягає у розкритті необхідності підвищення соціальної компетентності молоді у психопрофілактиці насильницької поведінки).

4.19. Липовська Н.А., Сахарова К.О. Інструменти публічного управління вихованням патріотів-пасіонаріїв засобами позашкільної освіти. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 3 (13). С. 508-515. (Особистий внесок авторки полягає у розкритті засобів позашкільної освіти в подоланні проявів насильницької поведінки).

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3\(13\)](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3(13))

4.20. Липовська Н.А., Сахарова К.О., Сергєєв А.Ю. Соціальна безпека громад в Україні: теоретичні підходи. *Успіхи і досягнення у науці*. 2026. № 3 (25). С. 1001-1012. (Особистий внесок авторки полягає у розкритті необхідності забезпечення соціальної безпеки громад з метою попередження проявів насильницької поведінки).

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3\(25\)-1001-1012](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-3(25)-1001-1012)

4.21. Сидоренко Н.С., Сахарова К.О. Мотивація персоналу мілітаризованої служби в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 4 (46). С. 979-991. (Особистий внесок авторки полягає у розкритті особливостей мотивації персоналу мілітаризованої служби з профілактики проявів насильницької поведінки).

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-4\(46\)-979-991](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-4(46)-979-991)

4.22. Липовська Н.А., Сахарова К.О. Публічно-приватне партнерство у сфері реформування охорони здоров'я: зарубіжний досвід. *Успіхи і досягнення у науці*. 2026. № 4 (26). С. 1520-1531. (Особистий внесок авторки полягає у визначенні специфіки впровадження зарубіжного досвіду у сферу

реформування охорони здоров'я у векторі профілактики насильницької поведінки в суспільстві).

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-4\(26\)-1520-1531](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-4(26)-1520-1531)

4.23. Липовська Н.А., Сахарова К.О. Інвестиційні моделі публічно-приватного партнерства у сфері предиктивної аналітики та управління здоров'ям населення. *Суспільство та національні інтереси*. 2026. № 5 (25). С. 1724-1739. (Особистий внесок авторки полягає у розкритті ролі управління здоров'ям населення в профілактиці проявів насильницької поведінки).

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5\(25\)-1724-1739](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1724-1739)

4.24. Липовська Н.А., Сахарова К.О. Стратегії запобігання кадровим ризикам в громадах. *Успіхи і досягнення у науці*. 2026. № 5 (27). С. 1924-1937. (Особистий внесок авторки полягає у визначенні ролі кадрової політики у подоланні проявів насильницької поведінки).

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-5\(27\)-1924-1937](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-5(27)-1924-1937)

4.25. Сахарова К.О. Психокорекційна робота з особами, які є учасниками сімейного насильства. *Наукова спадщина Володимира Роменця: сучасний погляд: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнського наукового круглого столу* (м. Київ, 18 травня 2026 р.). К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2026. С. 69-70.

<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/749931>

4.26. Завацький В.Ю., Сахарова К.О. Роль антиципації у розвитку життєстійкості особистості в умовах невизначеності. *Життєстійкість особистості в умовах невизначеності: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 22 травня 2026 р.). Івано-Франківськ: Вид-во Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2026. С. 42-45. (Особистий внесок авторки полягає у розкритті необхідності розвитку життєстійкості особистості з метою психопрофілактики насильницької поведінки).

<https://ksp.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/68/2026/08/tezy-2026-01.08.pdf>

4.27. Сахарова К.О. Soft skills викладача закладу вищої освіти як психолого-педагогічний ресурс психологічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Підвищення рівня soft skills викладачів ЗВО для реалізації сучасних підходів щодо психологічної допомоги в умовах воєнного стану: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації* (м. Львів, м. Торунь, 1 червня-12 липня 2026 р.). Львів; Торунь: Liha-Pres, 2026. С. 68-72.

<http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/504>

АНОТАЦІЇ

Сахарова К.О. Соціально-психологічні засади насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. Київ, 2026.

Дисертацію присвячено вивченню соціально-психологічних засад насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

На основі комплементарних наукових підходів (системно-інтегративного, структурно-функціонального, контекстуального) наведено концептуальне соціально-психологічне обґрунтування дослідження проблеми насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі через: її розкриття як соціально-психологічного феномену у дискурсі рольових моделей особистості та різноманіття форм такої поведінки (аб'юз, газлайтинг, гостинг, маніпуляція, емоційний шантаж, цілеспрямована ізоляція, сталкінг, кіберпереслідування, аутинг, віктимблеймінг, вербальна агресія, публічне приниження, пасивна ворожість та ін.); артикуляцію викликів трансформаційного соціуму (хронічного стресу і травми як каталізаторів агресії; соціальної напруги та дискримінації; радикалізації суспільства в умовах колективної травми) та їх вплив на прояви насильницької поведінки; актуалізацію стратегій попередження та корекції насильницької поведінки особистості в умовах трансформаційного соціуму з обґрунтуванням авторської концепції «триярусного захисного середовища». Розкрито соціально-психологічну специфіку насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі через: вивчення агресії як предиктора насильницької поведінки та аналіз тригерів її прояву і гальмування; визначення ролі стресорів сімейного та освітнього середовища у формуванні ризиків насильницької поведінки особистості; дослідження проявів насильницької поведінки особистості в організаційному середовищі; аналіз особливостей насильницької поведінки у цифровому середовищі в умовах трансформаційного соціуму; узагальнення соціально-психологічних чинників насильницької поведінки у трансформаційному соціумі за рівнями впливу (індивідуальним, сімейним, міжособистісним, шкільним/освітнім, культурним/ціннісним, суспільним/соціальним, а також на рівні громади). Розкрито методологічні і змістовно-процесуальні засади інтегрованої соціально-психологічної системи запобігання насильницької поведінки особистості у трансформаційному соціумі.

Ключові слова: особистість, насильницька поведінка, фактори ризику, фактори захисту, превенція, втручання, трансформаційний соціум.

Sakharova K.O. Social and Psychological Foundations of Violent Behavior of the Individual in a Transformational Society. – Qualification scholarly work published as manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of psychological sciences, speciality, 19.00.05 – social psychology, psychology of social work. Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University Ministry of Education of Ukraine. Kyiv, 2026.

The dissertation is devoted to examining the social and psychological foundations of violent behavior of the individual in a transformational society.

Based on complementary scientific approaches (system-integrative, structural-functional, and contextual), the work presents a conceptual social-psychological rationale for studying violent behavior in a transformational society through: its explication as a social-psychological phenomenon in the discourse of personal role models and the diversity of its forms (abuse, gaslighting, ghosting, manipulation, emotional blackmail, targeted isolation, stalking, cyberstalking, outing, victim-blaming, verbal aggression, public humiliation, passive hostility, etc.); articulation of the challenges of a transformational society (chronic stress and trauma as catalysts of aggression; social tension and discrimination; radicalization of society under conditions of collective trauma) and their impact on manifestations of violent behavior; and the actualization of strategies for preventing and correcting violent behavior in a transformational society, including the substantiation of the author's concept of a "three-tier protective environment."

The social-psychological specificity of violent behavior in a transformational society is revealed through: studying aggression as a predictor of violent behavior and analyzing the triggers of its activation and inhibition; determining the role of stressors in family and educational environments in shaping risks of violent behavior; examining manifestations of violent behavior in organizational settings; analyzing the features of violent behavior in digital environments under conditions of societal transformation; and synthesizing social-psychological factors of violent behavior across levels of influence (individual, family, interpersonal, school/educational, cultural/value-based, societal/social, and community levels).

The dissertation elaborates methodological and process-content foundations of an integrated social-psychological system for preventing violent behavior in a transformational society. This system is based on the principles of differentiated forecasting, dynamic equilibrium, self-organization, structuring, situational appropriateness, and activity-based mediation. It comprises diagnostic, instructional-informational, content-based (corrective-formative), and monitoring stages, employing psycho-organizational technologies, active social-psychological training and assistance methods, and interactive techniques. The key components of its effective implementation are identified.

Key words: personality, violent behavior, risk factors, protective factors, prevention, intervention, transformational society.

Підписано до друку 27.07.2026 р.
ф. 60х90/16, ум. др. арк. 1,9
Зам. 27/07/26-42/1, накл. 100 пр.
Друкарня Прінт Квік
м. Київ, вул. Леонтовича 9, оф. 65
т. (044) 235-0009, 235-7528
printquick@ukr.net